

OD REDAKTORÓW

Planując rocznik czasopisma „Artium Quaestiones” pt. *Przemysłać architekturę. Współczesne perspektywy badań nad architekturą i dzieje historii architektury*, przyświecała nam idea zobaczenia, w jakim stopniu „zwroty” badawcze w humanistyce, przyswajane przez historię sztuki od lat 70. XX wieku, znajdują odzwierciedlenie w badaniach nad architekturą. Chcieliśmy sprawdzić, jak praktykowane od kilku dziesięcioleci perspektywy metodologiczne pozwalają na eksplorację dawnych problemów z dziejów architektury i na formułowanie nowych pytań badawczych. Zachęcaliśmy więc do namysłu nad kilkoma szczegółowymi zagadnieniami, których sekwencję ułożyliśmy nie tyle naśladując zmienny rytm „zwrotów” w naukach humanistycznych, ile zgodnie z praktykowanymi etapami powstawania dzieła architektonicznego oraz jego późniejszymi historiami, indywidualnym użytkowaniem, społeczną recepcją i historyczno-artystycznymi interpretacjami. Zawarty w tytule tomu postulat „przemysłać architekturę” potraktowaliśmy jako nawiązanie, z jednej strony, do Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Nieborowie (1992), *Przemysłać historię sztuki*, a z drugiej strony, do licznych już dziś opracowań i antologii poświęconych architekturze, takich jak *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory* pod redakcją Neila Leacha (1996), czy *Rethinking Architectural Historiography* (red. Dana Arnold, Elvan Altan Ergut, Belgin Turan Özkaya, 2006).

Pierwszym zaproponowanym przez nas zagadnieniem była architektura jako obraz: szkic koncepcji, rzut, czyli rozplanowanie funkcji, projekt, który niekoniecznie doczekał się realizacji, a jeśli został zrealizowany, to odbiegał od pierwotnych zamierzeń architekta. Zakładaliśmy, że te aspekty architektury znajdują oddźwięk we współczesnych naukach o obrazie i studiach nad kulturą wizualną, w ramach których architektura „niezaistniała” może łączyć się z pojęciem „wirtualności”. Drugim zagadnieniem była kwestia doboru w trakcie projektowania budowli struktury i materiałów, ich stosowności do planowanej funkcji oraz ich wielozmysłowego potencjału uwalnianego w codziennym doświadczeniu. Przyjęliśmy, że ten etap podejmowania decyzji projektowych znajduje odzwierciedlenie we współczesnych studiach nad rzeczami, nowym materializmem czy „zwrocie” sensorycznym. Funkcje

i praktyki codzienności to trzeci obszar, który wyróżniliśmy, zachęcając do podjęcia refleksji np. nad sposobami zamieszkiwania architektury. Wątek ten poprowadził nas do kolejnego, czyli do postawienia pytań o związki między badaniami architektury a społecznymi historiami sztuki, które uwzględniają np. społeczne stratyfikacje, „zwrot ludowy” czy polityki płci. Wobec rozwiniętych współcześnie studiów postkolonialnych i ich znaczenia dla historii sztuki, uznaliśmy, że w obecnym przemysleniu architektury nie może zabraknąć pytań o jej globalne i regionalne geografie. Ostatnim sugerowanym przez nas zagadnieniem była historiografia architektury, w tym formy narracji historycznych przyjmowanych w studiach nad architekturą czy współczesne rewizje tradycyjnie rozumianego warsztatu, na który składa się przecież wciąż określenie autorstwa, analiza funkcji, zdefiniowanie formy.

Wybrane do publikacji teksty przynoszą nieszablonowe odpowiedzi na tytułowy postulat „przemysleć architekturę”. Z jednej strony pokazują, jakie są potencjały studiowania dziejów architektury w ramach historii sztuki, a z drugiej, jak można czy wręcz trzeba rozszczełniać granice tej dyscypliny, spoglądając nie tylko w inne obszary humanistyki, ale także wykorzystując osiągnięcia całkowicie odmiennych dziedzin wiedzy, nieraz wysoce wyspecjalizowanych, które zmieniają poczynione już ustalenia, a innym znów razem po prostu w oparciu o zobiektywizowane dane je potwierdzają. Artykuły w niniejszym tomie ułożyliśmy w odwrotnej niż wymienione powyżej zagadnienia kolejności, rozpoczynając od tematów ściśle związanych z badaniami historyczno-artystycznymi nad architekturą dawną i nowoczesną, a na wirtualnym doświadczeniu kończąc. Tom otwiera artykuł Jarosława Jarzewicza zawierający cenny przegląd nowszych badań architektury średniowiecznej i późniejszych epok, uwypuklający postęp w tym obszarze związany z wykorzystaniem najnowszych technologii, a jednocześnie wskazujący na aktualizacje metodologicznego podziału na tzw. „pierwszą” i „drugą” historię sztuki. Dorota Jędruch podejmuje rozważania na temat „teorii” w badaniach nad polską architekturą po 1945 roku, czerpiąc ze swoich doświadczeń jako współredaktorka dwóch tomów: *Teksty modernizmu. Antologia polskiej teorii i krytyki architektury 1918–1981* (2018). W trzecim zamieszczonym w niniejszym tomie artykule Rafał Makoła przedstawia krytyczny przegląd literatury naukowej na temat architektury nowoczesnej i jej związków z płynną, geopolityczną koncepcją „Europy Środkowo-Wschodniej”, zwracając uwagę na podważanie „okcydentalnego obrazu dziejów stworzonego w myśl kategorii tzw. międzynarodowej awangardy”. W kolejnym artykule, który uznaliśmy za przykład aktualnych badań nad społeczno-polityczną historią architektury i urbanistyki uwzględniających nakładające się w mieście „warstwy czasu”, Tom Joashi i Maximilian Sternberg analizują epizod z czasów wojen religijnych w szesnastowiecz-

nym Paryżu jako centrum ówczesnych konfliktów, przyjmując jednocześnie perspektywy metodologiczne wypracowane m.in. w ramach projektu ESRC (Economic and Social Research Council of Great Britain) pt. *Conflict in Cities and the Contested State*, realizowanego na Wydziale Architektury Uniwersytetu Cambridge (2008–2012). Funkcje i praktyki codzienności, czyli namysł nad sposobami zamieszkiwania znalazł w niniejszym tomie oddźwięk w artykule Piotra Korduby i Aleksandry Paradowskiej, wprowadzającym w ich praktyki badań nad architekturą mieszkalną, a przede wszystkim nad „mikrohistoriami” poznańskich dzielnic willowych. Tekst Mateusza Włodarka jest zaś odpowiedzią na naszą zachętę do refleksji o materiałach architektury, zawierając zarówno przegląd najnowszej literatury na temat tzw. „nowego materializmu” w badaniach nad architekturą, jak i omówienie autorskich studiów dotyczących „sprawczości” piasku, kamienia i betonu w procesie projektowania. Siódmy artykuł w prezentowanym tomie, autorstwa Markusa Daussa, prowadzi w stronę rozważań na temat ruin jako specyficznej materialności architektury, oferując zarys historii estetyki ruin, od ich znaczenia w kulturze wizualnej XVIII wieku po najnowsze praktyki eksploracji miast, czyli np. zwiedzanie poprzemysłowych budowli. W ostatnim artykule części tematycznej niniejszego tomu Emilia Kiecko wprowadza nas w wirtualne, a jednocześnie architektoniczne środowisko gier komputerowych, omawiając jako studium przypadku grę *Assasin's Creed: Unity*, z serii tworzonej od 2007 roku.

Prezentowane teksty oddają rozterki, napięcia, wątpliwości dotyczące formułowania teoretycznych modeli interesujących nas badań. Dotyczy to zarówno badań nad tekstami o architekturze i pracy nad stworzeniem mapy o dyskursywnym myśleniu o architekturze (antologie), jak i studiów nad obrazami architektury i formami jej pamięci (gry wideo). Wyraźnie rysuje się zwrot w stronę materialności architektury, pochodzenia materiałów, ich haptyczności i znaczeń symbolicznych, a także refleksje o sprawczości zarówno tego, z czego architektura jest tworzona i co z niej pozostaje (ruiny), jak i tego, co materialnie ją wypełnia (rzeczy). W rozważaniach nad geografiami architektury inspirująca jest refleksja nad architekturą modernistyczną i spojrzenie na jej regionalną obecność w dekolonizacyjnym duchu (Europy Środkowo-Wschodniej). Wynikające z tego przewartościowanie zachęca do namysłu nad stosowaną do opisu architektury modernistycznej wartościującą terminologią oraz do rewizji paradygmatu o okcydentalnym rozwoju modernizmu.

Tradycją rocznika „Artium Quaestiones” jest publikowanie przekładów tekstów o profilu metodologicznym. W tym numerze prezentujemy przekłady dwóch artykułów, które, w naszej opinii, wpisują się we współczesne deba-

ty o miejscu architektury w badaniach historyczno-artystycznych. Pierwszy z nich to artykuł architekta, krytyka i historyka architektury Anthony'ego Vidlera, *Architektura w poszerzonym polu* (2004), którego tytuł i część argumentów nawiązuje do słynnego eseju Rosalind E. Krauss, *Rzeźba w poszerzonym polu* (1979). Drugi przykład to artykuł historyczki architektury Alice T. Friedman, *To nie jest muza. Rola klientki w domu Rietveld Schröder* (1996), poddający krytyce przecenianie roli architekta jako jedynego i najważniejszego autora projektu, na przykładzie realizacji domu Truus Schröder w Utrechcie, znanego przede wszystkim jako „ikoniczne” dzieło modernizmu Gerrita Rietvelda z 1924 roku.

Uzupełniamy ten tom recenzją książki o projektowaniu i praktykach architektoniczno-urbanistycznych w czasach Trzeciej Rzeszy. Zagadnienie to, a także inne studia nad obecnością materialnej spuścizny tego okresu, są w ostatnim czasie przedmiotem intensywnych dociekań badaczy przede wszystkim z Europy Środkowo-Wschodniej (w tym głównie z Niemiec i z Polski), a których pionierskość oraz dotykane tzw. trudnego dziedzictwa również generuje szereg metodologicznych i warsztatowych rozterek i sprzyja testowaniu ich modeli.

Zwyczajowo zamieszczamy w tematycznym tomie także artykuły w *diversa*. Choć odmienne są problematyką, proponują zarówno w przypadku studium o retabulum św. Katarzyny z poznańskiej katedry, jak i rzeźbiarskiej twórczości Marii Bor, innowacyjne zarówno pod względem konceptualnym, jak badawczego warsztatu spojrzenia na przedmiotowe zagadnienia.

Piotr Korduba, Gabriela Świtek

EDITORS' NOTE

When preparing the annual issue of *Artium Quaestiones* titled *Rethinking Architecture: Contemporary Perspectives on Architectural Studies and the Historiography of Architecture*, we were guided by the idea of examining how the various research “turns” in the humanities, assimilated by art history since the 1970s, are reflected in architectural research. Our aim was to examine how methodological perspectives applied over the past several decades enable both the re-examination of long-standing problems in the history of architecture and to formulate new research questions. We therefore invited reflections on several specific issues, organizing them not so much to mirror the shifting rhythm of the “turns” in the humanities, but rather to correspond with the stages traditionally involved in the creation of an architectural work and its subsequent histories: its individual use, social reception, and art-historical interpretation. On the one hand, the title of the volume, *Rethinking Architecture*, was conceived as a reference to the Methodological Seminar of the Association of Art Historians in Nieborów (1992), *Rethinking the History of Art*, and, on the other, to the numerous studies and anthologies devoted to architecture, such as *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*, edited by Neil Leach (1996), and *Rethinking Architectural Historiography*, edited by Dana Arnold, Elvan Altan Ergut, and Belgin Turan Özkaya (2006).

The first issue we proposed was architecture as image: the conceptual sketch, the plan or functional layout, and the design that did not necessarily come to fruition or, if realized, diverged from the architect’s original intentions. We assumed that these aspects of architecture resonate with contemporary image theory and visual culture studies, within which *unrealized* architecture can be associated with the notion of *virtuality*. The second issue concerned the selection of structure and materials during the design process, their suitability for the intended function and their multisensory potential as experienced in everyday life. We propose that this stage of design decision-making finds its counterpart in contemporary material culture studies, new materialism, and the *sensory turn*. The functions and practices of everyday life constituted the third area we highlighted, inviting reflections on the ways in which architecture is inhabited, for example. This thread of inquiry

led us to another set of questions regarding the relationship between architectural research and the social histories of art, which consider such aspects as social stratification, the *folk turn*, and gender politics. In light of the growing importance of postcolonial studies in contemporary art history, we also recognized that any present-day rethinking of architecture must engage with its global and regional geographies. The final issue we proposed concerned the historiography of architecture, including the forms of historical narrative adopted in architectural studies and contemporary revisions of the traditionally understood scholarly toolkit, which still involves defining authorship, analysing function, and describing form.

The texts selected for publication offer original and thought-provoking responses to the postulate of rethinking architecture. On the one hand, they demonstrate the potential of studying the history of architecture within the broader framework of art history; on the other, they reveal how it is possible, or even necessary, to break the boundaries of this discipline, engaging not only with other areas of the humanities but also using the achievements of entirely different, often highly specialized, fields of knowledge. Such interdisciplinary perspectives sometimes challenge established findings, while at other times they reaffirm them through the use of objective, data-driven methods.

The articles in this volume are arranged in reverse order to the thematic issues outlined above, beginning with topics closely related to art history research on early and modern architecture and concluding with reflections on virtual experience. The volume opens with Jarosław Jarzewicz's article, which offers a valuable overview of recent research on medieval and later architecture. It highlights advances in the field achieved through the application of new technologies, while also reconsidering the methodological distinction between the so-called *first* and *second* histories of art. Dorota Jędruch contributes an essay on the role of *theory* in studies of Polish architecture after 1945, drawing on her experience as co-editor of the two-volume anthology *Texts of Modernism: An Anthology of Polish Theory and Criticism of Architecture, 1918–1981* (2018). In the third article, Rafał Makoła presents a critical review of scholarship on modern architecture and its relationship to the fluid, geopolitical notion of *Central and Eastern Europe*, drawing attention to how this body of work questions the *occidental narrative of history constructed around the idea of an international avant-garde*. The next contribution, an example of current research into the socio-political history of architecture and urbanism, attentive to the overlapping *layers of time* within the city, is by Tom Joashi and Maximilian Sternberg. Their article analyses an episode from the Wars of Religion in sixteenth-century Paris, treating the city as a centre of contemporary conflict, while adopting methodological perspectives developed within

the ESRC (Economic and Social Research Council of Great Britain) project *Conflict in Cities and the Contested State* conducted at the University of Cambridge's Department of Architecture (2008–2012), among other projects. The theme of the functions and practices of everyday life, that is, reflections on the ways in which architecture is inhabited, finds expression in the article by Piotr Korduba and Aleksandra Paradowska, who present their research on residential architecture and, in particular, the *microhistories* of Poznań's villa districts. Mateusz Włodarek's contribution takes up our invitation to reflect on the materials of architecture, offering both a survey of recent literature on *new materialism* in architectural studies and a discussion of his own research into the *agency* of sand, stone, and concrete in the design process. The seventh article, by Markus Daus, turns to the subject of ruins as a distinct form of architectural materiality, tracing a history of the aesthetics of ruins, from their importance in eighteenth-century visual culture to contemporary practices of urban exploration, such as visits to post-industrial sites. The final article in the thematic section, by Emilia Kiecko, takes us into the virtual yet architectural environments of video games, offering *Assassin's Creed: Unity*, part of the long-running series launched in 2007, as a case study.

The texts presented in this volume reflect the doubts, tensions, and dilemmas inherent in formulating theoretical models for the types of research that concern us. This applies both to studies of writings on architecture and to efforts to map the discursive thinking about architecture (as in anthologies), as well as to investigations of architectural imagery and the forms of its memory (such as video games). What can be observed is a distinct shift toward the materiality of architecture – the origins of the materials, their haptic qualities and symbolic meanings, as well as toward reflections on the agency of what architecture is made from and what remains of it (ruins), and of what materially inhabits it (objects). In reflections on the geographies of architecture, particularly inspiring is the examination of modernist architecture and its regional presence through a decolonial lens, that of Central and Eastern Europe. The resulting re-evaluation encourages a reconsideration of the value-laden terminology used to describe modernist architecture and calls for a revision of the paradigm of modernism's occidental development.

It has long been a tradition of *Artium Quaestiones* to publish translations of texts with a methodological profile. In this issue, we present translations of two articles that, in our view, contribute meaningfully to current debates on the place of architecture within art-historical research. The first, by architect, critic and historian Anthony Vidler, *Architecture's Expanded Field* (2004), takes its title and part of its argument from Rosalind E. Krauss's influential essay *Sculpture in the Expanded Field* (1979). The second, by architectural

historian Alice T. Friedman, *Not a Muse: The Client's Role at the Rietveld Schröder House* (1996), challenges the overemphasis on the architect as the sole and primary author of a project, using as its case study the house of Truus Schröder in Utrecht, known primarily as the *iconic* modernist work of Gerrit Rietveld from 1924.

The volume concludes with a book review on architectural and urban design practices during the Third Reich. This topic, along with other studies of the material legacy of that period, has recently become the focus of intensive investigation, particularly among scholars from Central and Eastern Europe (notably from Germany and Poland). The pioneering nature of this research, and its engagement with what is often described as *difficult heritage*, generate numerous methodological and practical challenges while fostering the development and testing of new interpretative models.

As is customary, this thematic volume also includes contributions in the Varia section. Although differing in subject matter, both essays—the study of the St Catherine Ratable from Poznań Cathedral and the examination of Maria Bor's sculptural work—offer conceptually and methodologically innovative perspectives on their topics.

Piotr Korduba, Gabriela Świtek